

Kulturdepartementet
Regeringskansliet

Kungliga bibliotekets remissvar Handlingsprogram

Ku2020/01900

Kungliga biblioteket (KB) avger här yttrande över det handlingsprogram för bevarande av de nationella minoritetsspråken finska, jiddisch, meänkieli och romani chib framtaget av Institutet för språk och folkminnen (ISOF).

KB besvarar de förslag som har relevans för biblioteksområdet i bred bemärkelse.

1.3 Förvaltningsområden för jiddisch och romska

KB tillstyrker förslaget.

I de utredningar och uppföljningsarbete som utförs genom 18 § bibliotekslagen har KB sett att i de kommuner som också är förvaltningsområden är biblioteksverksamheten generellt mer målinriktad. De kommunala strukturer som skapas genom förvaltningsområdena underlättar för folkbiblioteken att bedriva ett långsiktigt arbete med att utveckla verksamheten på de nationella minoritetsspråken. KB har dock noterat att det kan uppstå ojämnheter i samband med inriktningen på respektive förvaltningsområde. Om kommunen till exempel är finskt förvaltningsområde är utbud och verksamhet på finska i regel prioriterat, medan de fyra andra minoritetsspråken blir eftersatta. På det sättet har romani chib och jiddisch kommit att hamna i skymundan, eftersom det i nuläget inte finns förvaltningsområden för dessa båda språk.

Avsnitt 2: De nationella minoritetsspråkens utveckling och revitalisering

KB tillstyrker generellt inriktningen i avsnitt 2, men saknar möjlighet att bedöma de enskilda förslagens verkningsgrad. Behovet av att utveckla språken och bedriva språkvård har framstått som särskilt tydligt i samband med KB:s utveckling av den nationella digitala

bibliotekstjänsten Bläddra¹. Bläddra lyfter fram litteratur på nationella minoritetsspråk som e-böcker för läsning i mobil eller läsplatta. Tjänsten innehåller fritt tillgängliga böcker på samiska och romani chib som tidigare inte funnits i elektronisk form. Det långsiktiga målet är att tjänsten även ska omfatta litteratur på finska, meänkieli och jiddisch.

Flera av förslagen kan förstärkas genom nära samarbete med de lokala folkbiblioteken. De kommande resursbiblioteken för de nationella minoriteterna Ku2020/02691 blir också aktörer som kan få betydelse för genomförandet av förslagen.

2.1 Etablering av språkcentrum för finska, jiddisch, meänkieli och romska

KB tillstyrker förslaget.

KB har i besvarandet av remisserna för Ku2015/02857/DISK, Ku2018/01455/DISK samt Ku2019/00160/DISK både tillstyrkt förslagen och anfört argument för varför det är angeläget med inrättandet av språkcentrum för de fyra nämnda språken. I uppdraget med inrättande av ovan nämnda resursbibliotek för de nationella minoriteterna är språkcentrum en önskvärd aktör att samarbeta med.

Avsnitt 3 En obruten utbildningskedja

KB lämnar inga särskilda synpunkter på hur skolformerna ska regleras. Däremot vill KB framhålla betydelsen för den högre utbildningen av att alla bibliotekstyper, skolbibliotek, folkbibliotek samt högskole- och universitetsbibliotek, samverkar i en obruten kedja.

När det gäller skolbibliotek menar KB att förslagen i SOU 2021:3 bör knytas till föreslagna förändringar när det gäller förskola, förskoleklass, grundskola och gymnasiet. Detta gäller även kapitel 4 i SOU 2021:3, s. 144-146 där barn som språkbärare omnämns och behoven av ordnade skolbibliotek framhålls.

KB noterar i detta sammanhang att det finns en skillnad i förslaget om krav på inrättande av skolbibliotek mellan fjärrundervisning och distansundervisning. Enbart de elever som får fjärrundervisning enl. definitionen att lärare och elev sitter i skilda fysiska rum, men inte är åtskilda i tid (eleven kan alltså inte ta del av undervisningen vid ett annat tillfälle) är berättigade till ett skolbibliotek. (SOU 2021:3 s.108f.)

¹Läs mer om Bläddra på kb.se: <https://www.kb.se/samverkan-och-utveckling/nytt-fran-kb/nyheter-samverkan-och-utveckling/2021-03-10-bladdra---tillgangliga-e-bocker-pa-minoritetsprak.html>

Bland de yrken som nämns i handlingsprogrammen bör bibliotekarier också framhållas som en yrkesgrupp som behöver breddad rekrytering med talare och språkbärare av de nationella minoritetsspråken för att bättre återspegla samhällets sammansättning. Att både vara språkbärare och utbildad bibliotekarie ger en stryka till verksamheten.

Avsnitt 5 Kultur bär språk – språk bär kultur

KB tillstyrker förslaget i dess helhet med följande tillägg:

5.1 Bokstart.

Genom § 18 bibliotekslagen har KB till uppgift att ha nationell överblick över det allmänna biblioteksväsendet. Inom ramen för det uppdraget blir det tydligt att Bokstart är ett värdefullt verktyg i de kommunala bibliotekens arbete med de mista barnens språkutveckling. I flera rapporter beskrivs arbetet med Bokstart som framgångsrikt.

5.2 Produktion av litteratur

KB tillstyrker förslaget med följande tillägg:

Den litterära produktionen är komplex och beroende av marknadskrafter och bärkraftiga affärsmodeller. För litteratur på nationella minoritetsspråk är marknaden svag och outvecklad, framför allt när det gäller digitala medier.

I arbetet med den nationella digitala bibliotekstjänsten Bläddra har en rad svagheter och barriärer identifierats, som behöver överbryggas om det ska vara möjligt att kunna formera en fungerande digital bokmarknad för nationella minoritetsspråk. De kommersiella krafterna är i nuläget alltför svaga för att driva utvecklingen framåt. KB:s erfarenheter från en innehållsutredning inom projektet Bläddra visar att produktion av e-böcker på minoritetsspråk behöver långsiktiga stödstrukturer. För detta är statens insatser av största betydelse.

ISOFS och Kulturrådets bidrag för utgivning skulle gynnas av en utvidgning till att omfatta återutgivning av tidigare utgivna titlar som nyutgivning i e-boksform eller som ljudböcker. För att kunna omvandla en tryckt bok till e-bok behövs dels förnyad upphovsrätt som täcker digital utgivning², dels möjlighet att framställa e-pubfiler som är det filformat som flest e-boksläsare använder och som Bläddra kräver. Bläddra följer enligt EU:s tillgänglighetsdirektiv (European

² I regel är upphovsrätten endast tecknad för den tryckta boken. När en tryckt bok blir digital behöver utgivaren eller förlaget teckna nya avtal om rätten att sprida boken digitalt. Författare, ev. illustratör, ev. översättare måste underteckna nya avtal för digital spridning av den ursprungligen tryckta boken.

Accessibility Act). Direktivet antogs 2019 och blir svensk lag år 2022, men KB väljer att redan nu följa det i utvecklingen av Bläddra.

KB ser att förslaget behöver beredas mer i detalj i de delar som gäller de specifika stödens utformning och på vilket sätt stöden kan breddas.

5.3 Resursbibliotek

KB tillstryker förslaget.

Eftersom resursbibliotek för närvarande är på väg att utvecklas inom Ku2020/02691 kommenteras inte den delen av förslaget. Den digitala bibliotekstjänsten Bläddra behöver dock ett långsiktigt statligt stöd för att kunna fortsätta utvecklas som tjänst.

Som nämnts tidigare är det än så länge endast samiska eller romani chib som finns representerade i Bläddra. Tjänsten kommer att utökas och omfatta samtliga fem nationella minoritetsspråk. Det krävs därför ytterligare utvecklingsarbete för att inkludera samtliga språk. Litteraturen på dessa språk behöver kartläggas och beredas för e-publicering.

För att kunna inkludera ljudböcker behöver dels den tekniska lösningen vidareutvecklas, dels behöver en ljudboksmarknad för minoritetsspråk etableras. Dessa behov ansluter till förslag 5.2 och de olika stödformerna som finns på Kulturrådet samt revitaliseringsstödet genom ISOF. Alla insatser behöver koordineras för att stödja etablerandet av både e-böcker och ljudböcker som produkter att licensiera för Bläddra, såväl som för öppen försäljning på bokmarknaden.

6.1 Språkteknologi

KB tillstyrker förslaget.

Språkteknologi kan användas för att skapa stora datamängder, dessa bör inte ska begränsas till inhemska språkresurser eftersom de stora språkresurserna finns i Norge och Ryssland. Ur användarnas synpunkt finn ingen särskild nytta att resurser på deras språk kommer från svenska källor.

Det skulle kunna bli en viktig landvinning som kan tillämpas för att identifiera språkresurser på de nationella minoritetsspråken ur material som samlas in av KB genom e-plikt och annan insamling.

KB ser positivt på att ISOF fortsätter utvecklingen inom det språkteknologiska området. Utvecklingen inom språkteknologi gör att avancerade språkverktyg för minoritetsspråken, såsom transformerbaserade språkförståelsemodeller och tal-till-text verktyg, kan skapas med utgångspunkt i språkresurser på närliggande språk. Vissa mycket resurskrävande språkverktyg/resurser som traditionellt har varit viktiga får genom denna utveckling relativt sett mindre betydelse för användare av språket, exempelvis uttalslexikon.

Bilaga 3, s.130, avsnitt 5.3

Som redan nämnts lanserade KB under mars 2021 en tjänst med läsfrämjande syfte, Bläddra, innehållande e-böcker på de nationella minoritetsspråken. Inledningsvis är innehållet begränsat till litteratur på samiska samt romani chib och dessas varieteter. Innehållet i tjänsten behöver dock utvecklas med de tre resterande minoritetsspråken jiddisch, meänkieli och sverigefinska. Tjänstens funktionalitet behöver också vidareutvecklas för att bättre möta användarnas behov, främst uppspelning av ljudböcker. Det är en högprioriterad fråga att samtliga fem nationella minoriteter får likvärdig tillgång till digital läsning på det egna språket. En ökad tillgång till e-böcker på de nationella minoritetsspråken kan också bidra till en generell ökad utgivning på språken.

I det budgetunderlag för 2022-2024 dnr KB 2021-161 som KB lämnade till utbildningsdepartementet i februari 2021 äskades 7 mnkr sammanlagt för nationella digitala bibliotekstjänster riktade till allmänheten. Äskandet gäller i första hand två digitala bibliotekstjänster; Världens bibliotek och Bläddra.

Diskrepansen jämfört mot det äskande som lämnades i reformförslaget dnr KB 2015-1181 från mars 2019 som presenterades i anslutning till förslaget till en nationell biblioteksstrategi beror dels på att en stor del av utvecklingskostnaden för Bläddra redan har tagits under 2019-2020, men även på att innehållsutredningen visade att digitalisering av befintliga samlingar i dagsläget är inte en framkomlig väg. Detta beror bland annat på att språkteknik saknas för att kunna omvandla bildfiler till digital text. Drift och underhåll kvarstår för Bläddra, beräknat till ca 2,5 mnkr per år.

Genom uppdrag Ku2020/02691 har KB tillförts 10 mnkr för satsningen på resursbibliotek för de nationella minoritetsspråken. Utöver de fem biblioteksfunktionerna kommer satsningen också behöva insatser från KB i form av koordinering och metadatautveckling. Då KB har en hög ambitionsnivå inom politikområdet finns också en stark önskan om att inrätta ett permanent råd med representanter för de nationella

minoriteterna som vägledande och rådgivande organ för hela KB, även för andra delar av KBs verksamhet som ligger utanför satsning på resursbiblioteken. Det kan till exempel röra föråldrad terminologi, frågor förande äldre samlingar som kan innehålla kränkande material och/eller kränkande benämningar, frågor kring namnbruk och stavning.

Beslut i detta ärende har fattats elektroniskt av Riksbibliotekarie Karin Grönvall efter föredragning av Elisabet Rundqvist. Dokumentet saknar därför namnunderskrifter.

I ärendets beredning har även biträdande riksbibliotekarie Lars Ilshammar, avdelningschef Anja Dahlstedt och enhetschef Anna Lundén deltagit.

Karin Grönvall
Riksbibliotekarie